

مکتب

۱۹۱۳ نچی سنه

۱۳۳۱ نچی سنه ذوالقعدة ۳

سنتابر ۲۰

۱۰ نچی سان. ایکی آطندهده بر چغا طور عن تعلیم و تربیه ژورنالی. ۱ نچی یل.

تاغی

«مکتب می، اشقولا می؟»

لرنی، البته، باصمادی. بزنگچه مسئله بیک
آچی، هیچ اختلاف بولاسی اورنی یوق اییدی.
واقعاً، اوزنگنک هم دینی هم ملی بولغان ابتدائی
مکتبلرکنی بتر ایشده، آلا اورنینه روسقو-
تاتارسقویه اوچیلیشچه لر آچوبقنه قناعتلهن
ایمش! بز، بوسوزنی برتاتار بالاسی دائه یتمهس،
دیوب او یلاغان ایديک. شونک او چون بز،
مناسبت چقغانده هر کمگه معلوم، هر کیم
مسلم بولغان بر مسئلهنی ینه او قوچیلار بزنگ
خاطرینه توشوروب کیتیک ئهلی دیوبکنه بر
قدر ملاحظه یازوب قناعتلهنگان ایديک.
ایکن تاتار بالالاری آراسندن دا اوز بزنگ
مکتبلر بزنی بتروب، آلا اورنینه روسقو-
تاتارسقویه اوچیلیشچه لرگنه آچوب قویارغه
تیوش دیوب سویل وچیلر بولدی. فقط، موندی
کشیلر کوب توگل، هم کوب بولووی
احتمالی دا یوق. بز موگار بیک یقینا اوش

بز ۵ نچی نومیر «مکتب» ژورنالنده
«اصول جدید مکتبلرینک استقبالی» عنوانده
بر مقاله یازوب، اوز بزنگ محل مکتبلری
(ملی مکتبلر) برله روسقو - تاتارسقویه ناچا-
لنویه اوچیلیشچه لرنگ بر برسینه مناسبت لری
نیچوک بولورغه تیوشلگی حقنده بر قدر ملا-
حظه لر یازغان ایديک. شول مقاله ده اوز بزنگ
ابتدائی مکتبلر بزنگ روسقو - تاتارسقویه
ناچالانویه اوچیلیشچه لردن آیروم بارولاری
لازم ایديکن سویلهب، اول ایکی تورلی
مکتبنی برگه قوشونک علیینه بر قدر دلیلارده
کیترگان ایديک. اول وقت «مکتب» اداره سینه
ایکی معلم دن ایکی مقاله کیلگان اییدی. بو
افندیلر مقاله لرنده مکتبنی اشقولا برله برگه
قوشارغه تیوشلکنی س یله گانلر هم بونی اثبات دا
قیلوب آزا
اول فکر اشقولا قویعه بولغانلقدان مقاله-

یوق، تاتار تلی یوق، مالیه جهتی ناچار،
 آلا ر خلقدن *ЗАВИСИМЫЙ*، آلا رده یاخشی معلم
 یوق، آلا رنی اصلحقه طرشو بر عبث اش،
 آلا ر کوبدن بنه رگه تیوشلی مکتبلر، آلا رده
 ملی روح بیروب بولمی؛ آلا رده تل هم ادبیات،
 فن او قوتوغه حکومتده مانع بولاچق. شونک
 او چون آلا ر اورنینه روسقو - تاتار سقویه
 ناچالانویه اوچیلیشچه لرگنه آچارغه کیرهک»
 ایمش. وانعا، بو عباره لرنی او قوغاچ کم ناک
 ایسی کیتمهس، کم شاق قاتماس! بولارنی
 او قوب چققان هر کم ایرکلی ایرکسز «بو
 سوزلرنی کم یازا، اول اوزی کم، نیندی
 کشی، فایده او قوغان؟» کبی سؤال لر بیره
 باشلی، البته، شونوق امضاسن قاری، کوره
 هم اویلانا: «موندی سوزلرنی ئە لیگه چاقلی
 یازغانلاری یوق ایدی ئە لی. بو نی جیتدی
 کشی بولماس، بیک باطر ئە یته».

واقعا، تاتار عالمی اوطز یلدن بیرلی
 مکتبلرن اصلاح ایتوب آزابلانا؛ غیرتن،
 وقتن، مالن قزغانمی، شول کوینچه
 مکتبلرن بایتاق اصلاح ایتوب کیلدی
 هم حاضرده ایتوب بارا. شول مکتبلرنی
 اصلاح مسئله سنده غصیرینسکی،
 عالمجان حضرت، بوی مخدرم، هادی مقصودی،
 نعمت الله حاجی، احمدبای هم تاغی بیک کوب
 آدملرنی قدر خدمت ایتدی لر هم ایته لر،
 اوزلرینک روحانی بخت و سعادت لری شول
 یولده خدمت ده گنه دیوب اعتقاد قیلالار،
 خلق آراسنده بولغان شهرت و اعتبار لاریدا
 شول خدمت لری آرقاسنده غنه بولدی. دیمک،
 خلقده آلا رنک بو خدمت لرن تقدیر ایته؛ دیمک،

شونک او چونده آرابزدن بر ایکی یگت ناک
 آندی اعتقادده بولووینه آرتق قزارغه طوغری
 کیلمی. اوزینک ملی فائده سن آکلا-
 ماغان آکسوزلار هر ملتده بولغالی. بولسه
 بولا شول ایندی. ملت هم مملکت آنک
 برله گنه خراب بولوب کیتمی. نیک آندی ذاتلار
 اوزلر یکنه هم جسمانی هم روحانی جزالارن چیگوب
 قالالار. بزناک بومسئله گه کیلسهک، موندی باطل
 اعتقادده بولغان یگت لرن بوشول اعتقادلارن اوز آرا
 سویله بکنه فالسه لار، بزگه ده شوندی آچق مسئله
 حقنده یازوب طور ورغه طوغری کیلمهس هم،
 او قوچیلار بزنی دا همان بر مسئله حقنک یازوب
 یالقترو اورنینه، اهمیت لیرهک، یا کیراق نهرسه لر
 طوغر وستده مذاکره ایتهر ایدک.

لکن اش اوز آراسویله نگان سوزلردن او-
 توب مطبوعاتقه کرگاچ، او قوچی خلق ناک مذاکره
 و ملاحظه سینه صالحانچاچ، مسئله باشقارا. بو وقت
 یازلغان سوز برگنه کشی ناک فکری بولسه دا، آنی
 جواب و اعتراض سز قالدر ورغه طوغری کیلمی.
 «سببیریا» غزیته سی ناک ایکی نومیرنده
 ابتدائی مکتبلر بزنی بترو، یا خود آلا رنی
 کوبه یتو و ترقی ایتدرو گه طرشماسقه تیوشلک
 حقنده ایکی فیلیه تون باصلوب چقدی.

بو فیلیه تونلارنی او قوب چققاچده، ایک
 ناک «شهرت قزانو او چون زمزم قویوسن
 نچسله گان آدم» حقنده غی حکایه و هادی
 افندینک «شاققاتریم» دیکان عباره سی خا-
 طرگه کیله در. واقعا فیلیه تون صاحبنچه «بزناک
 اصول جدیده مکتبلری (اصول قدیم مکتبلرن
 ئە یتیمبیزده ایندی) ملت ناک توزه لمی طورغان
 یاراسی» ایمش. آلا رده دینگنه او قولا، فن

دیور، فایسی «سینک حمیتک یوق» دیور-
 لکن نی ئه یتسه ده بر سوز ئه یتور، قچقرو-
 چیغه بر قاراب قویار، آکار برگنه سیقوند
 بولسه دا اعتبارن توشورور، ئه مطبوعات
 آنسک حقنده مقاله لر بازار، آکا جوابلار
 بیرگان بولوب آزابلانور، حتی «مکتبلر بز
 حقنده یا کا مسلك، یا کا مذهب چقدی. بو
 مذهب نسک شیخی- باشی فلان فلان اوغلی
 فلانف ایکان» دیوبده قویار.

مونه، بوقیلانوشلارنک برسی ده قچقرو چیغه
 ضرر توگل، اول همان اوزینک مقصودینه
 جیتکان بولا: چونکه آکار اعتبار ایندی لر،
 آنک اسمی معلوم بولوب قالدی، اول «بر
 مسلك نك باشی، اویلاب چقاروچی سی»
 اسمن آلدی.

مذکور فیلیه تونلارده بزگه قیلونغان
 اعتراض لارغه و اوزینک مدعی سن اثبات
 اوچون کیترا لگان سوزلرگه قارشى
 تفصیللهب جواب بیوررگه هیج لزوم
 یوق، دیوب اویلیبز. چونکه مسئله بیک
 آچق؛ آنی اثبات و خلافت رد ایتوب طورو
 فیلیه تون صاحبی نك اوزنچه ئه یتکانده «عبث بر
 اشدر». شونک اوچون بر نیچه تنبیه لر برله-
 گنه اکتفا ایتوب اوچوچی نی مقاله اوقودن
 فوتقارابز. فیلیه تون صاعبی ئه یته: «فؤاد افندی
 اصول جدیده مکتبلرن روسکی- تانارسکی
 اشقولارغه مقابله ایتراک ره وشکهره ک قویو
 تیوشلکنی آکلاتقان ایدیلر». مین آندی
 مقابله نی هیج اویلاغانمده یوق. تیک مین
 «برسی نك بولووی ایکنچیسینه خلاف توگل،
 بلکه ایکسی برگه بارورغه تیوشدر» دیدم

خلق اوزیده شول یولده غی ترقی و خدمت
 برله گنه اوزینک ملی استقبال، ملی سعادتینه
 ایرشه چه گنه اوشانا؛ دیمک، بوتون تانار ملتی
 شول ابتدائی مکتبلرینک اصلاح و ترقیینه
 اوزینک خلاصن کوره؛ دیمک، بوتون خلقینک
 ایدیالی- شول اصول جدیده مکتبلرینک دوام،
 اصلاح و ترقی در.

بلکه بو عباره لر نی اوقوغاچ بزگه «غصبر-
 ینسکی و عالمجان حضرتلردن بوتون خلقه
 بیک تیز کوچکوز، بوتون خلقنک آلاى اویلا-
 غانن بیک جیکلگنه اثبات ایتدکوز» دیورلر.
 دیسونلر، لکن بز شوکار اوشانا بز. ایندی
 آلا ر اوشانیلار ایکان، بزگه ملت نك استقبال
 و ترقی شول اصول جدیده مکتبلریندن باشقه دا
 بولا، دیوب اویلی طورغان ترقی و حمیتپرور
 بر تانار نی کورسه تسونلر.

مونه، خلقینک آلدغی صفتلغی کشیلری
 و بوتون خلق اوزی شولای اویلاب و شول
 یولده طرشوب خدمت ایتوب آزابلانغانده،
 کینه تدن برکشی کیلوب چقادا، «ئهی، سز،
 غصبر ینسکی لار، فلانلار! سز خلقنی آدا-
 شتراسز، صاناشدراسز. سز نك اوطن یللق
 خدمتکوز برنیگه آشمادی. طاشلاکوز خدمتکوزنی،
 یاندرکوز کتابلارکوزنی، یابکوز مکتبلرکوزنی،
 طوطوکوز اوچیتلر لکه امتحان دا، کوزکوز
 ناچالنویه اوچیلیشچه غه! ئهی، سین، ملت،
 بارما شول آحمقلا ر آرتندان، اوقوتما بالا کونی
 مکتبه، بیرمه مکتبکه برتین آچه، سین
 اوزکده بیک یارلی بیت!» دیوب قچقرا. البته،
 بولای قچقرو چیغه دا تورلی سوزلر ئه یتو-
 چی بولور. فایسی «سین عقلمان شاشقان»

ایتەرگه كیرهك» ایمش. بوده اوز بزنك دینی مکتبلر بزی بتروب، آلا اورینه فقط روسکی. تاتارسکی اشقولالارنی فالدر وبقنه بولاچق، ایمش.

«سیدیر یا» نك مذکور ایکی فیلیه توننگی موندی «ایمش» لر بیک کوب، لکن بز آلارنی کوچروب بتورگه، بردن، لزوم کور- میبز، ایکنچی دن، قلم نك یازاسی کیلمی. بو «ایمش» لر نك اصلسزلغی، منطقسزلغی هم حمیت ملیه نی تحقیر ایتووی حقننه سویلهب طورونی «عبث بر اش» دیوب اوبلیبز، چونکه بولارنی آکلماغان هیچ بر اوقو- چی بولماس، دیوب اوشانا بز،

فقط مثال اوچون برگنه تناقض هم منطقسز- لغن ئەیتوب کیتیک. «اصول جدید مکتبلرن طامری برله اوزوب طاشلاغره تیوش» دیگان افندی شولوق مقاله سننه بر آز توبه نرهك شول سوزلرنی یازا: «ممکن بولغان اورو- نلارده یا کما تیپ ملی مکتبلرده وجودکه کیترو- رگه طرشیق، بر یاقدان خلقیمز اوقی طورور، ایکنچی یاقدان آقرن آقرنغنه پاله کاردی گبچه ملی مکتبلر وجودکه کیلوب طورور، مونه شولای ایتوب بزده بلکه ترقی ایتهر بز».

صوڭ اول «یا کما تیپ ملی مکتبلر» نی بز نیچک «وجودکه کیتیریک»؟ شول «یا کما تیپ ملی مکتبلر» اصول جدید مکتبلرندن اصلاح ایتلوب چغارغه تیوش توگلمنی؟ ذاتا، اصول جدید مکتبلر نك مالیه جهتن، پراغراماسن هم معلملرن یاخشرتونك یولالارن ازلهو، شول حقه خصوصی ژورناللار چغاروب مذاکره ایتو «یا کما تیپ ملی مکتبلر وجود

حتی هیچ مقابله یوقلغنی آکلانوب، برسی دینی ملی مکتب بولدغندن بر بالاغه شول مکتبلر نك ایکی سننده اوقورغه ممکن، مثلا برسنده اویلگه قدر، ایکنچی سنده اویلدن صوڭ، دیگان ایدم.

«اصول جدید مکتبلری نی قدر اصلاح ایتلسده اوزینك ایسکرگان تپیچنی لکندن چقا آلمایاچق. اصول جدید مکتبلر نده دین درسلی اوقوده افراط کیتدک. بو مکتبلردن ئەلله نیندی هیچ بر تورلی سوز ایله تعبیر ایتنه آلماسلق بر ضررلی ندرسه لر کیلوب چقدی» ایمش! اصول جدید مکتبلرن اصلاح ایتهر- گه تیوش توگل ایمش، چونکه ایسکی نی اصلاح ایتو یوق اش، بوتونله ی یا کدان یاصارغه کیرهك، ایمش. بزگه تاریخ قوشقا نچه بارمی، «آنی بر آزیسکرؤب اوتهرگه» کیرهك ایمش. «اصول جدید مکتبلرن طامری برله اوزوب طاشلاغره کیرهك» ایمش. «بولار اورینه ایك موافق تیپ مکتب روسکی - تاتارسکی اشقولالار بولاچق» ایمش. اصول جدید مکتبلر نده ملی روح بیرلمی، ئە روسکی- تاتارسکی لارده بیرله، ایمش. فیلیه توننی یازو- چی افندی، اصول جدید مکتب نده سیکز یل اوقوتوب ده شاگردلرن ملی ادبیاتقه محبت قویدرا آلمغان ایمش. اصول جدید مکتبلر نده اینسپیکتورلار تاتار تلی، ملی ادبیات اوقوتو- دن طیبالار ایمش. روسکی - تاتارسکی لارده ایسه تاتار تلی ده، ملی ادبیاتده اوقوتوب بولا، ملی روح دا بیروب بولا ایمش. «مکتبلرنی زاؤیسیپیلکن چغاروب (یعنی خلق، محله هم ملا قولندن آلوب) تاتار تعصبندن آزاد

همان شول پوریشکیویچ لرحه خلق غه امرگه بیروب طورورغه کیرهك دیسنز، بز خلق اوزیده کوب وقت هیچ کیکاشسز هم امرسزد یاخشی اشنی فیلا آلا، دیبز.

مونه شونک اوچونده، بز اصول جدید مکتبلرن اصلاح ایتهرگه کیره کمی، آلا رز بترورگه، یابارغه کیرهك، آلا رده ملی تل، ملی اد بیات اوقوتورغه حکومت ده رخصت ایتمه س دیوب آلدان قچقروب طوروچی دیگان تاناریکتلری ملنکه خیانت ایته لر، بتمه س توکانمه س ضرر یاصی لار، دیوب ئه یته بز.

مقاله نك آخرنده بو مناسبت برله ملی مطبوعاتبز حقنده دا بر ایکی سوز ئه یتوب اوزاسی کیله.

اصول جدید مکتبلرن ترقی ایندرو برله یا بتونلهی آلا رنی بترو مسئله سنده ملی مطبوعات نك، البته، هیچ برتورلی تردد وشبهه سی بولور دیوب اوبلامیبز. ذاتا، شول مطبوعا-تبزنی آلوب باروچی محترم محرر و یازو-چی لار همه سی یاشول اصول جدید مکتبلرنه اوقوغان، یاخودشونده معلمک اینکان کشیلردر. مکتبلر بزده اوزلرینک آزمی-کوبهی ترقیلرنه شول مطبوعاتدن کوب خدمت کوردیلر. لکن شولوق مطبوعات اصول جدید مکتبلرن بترورگه کیرهك، دیوب قچقروچی کشیلرگه قارشى برسوز بولسون ئه یتمه دی. هم ئه یتو-چیلرگه قوشلما دی دا. گویا مسئله بیک کچکنه، ملت و عموم اوچون اهمیت یوق ایدی. مطبوعات نك بو معامله سی هیچ آکلاشلما سلق بر مساهله در. «سیبیریا» غزیته سی نك ایسه، شول فکرنی طارانوچیلوق وظیفه سن اوستینه آلووی-ایک آرندن، مسلک سزک و ثبات سز لقدر.

که کیترورگه طرشو» توگلمنی؟ نهایت، سز بیت اوزگزده «بزرگ اینسپیکتورلار سز تانار تلی اوقوتا آلمیسنز دیلر، بزنی ادبیات اوقوتودن طیالار» دیسنز. آلا ی بولغاچ اول «یاکا تیپ ملی مکتبلر» ده نیچوک ایتوب تل و ادبیات اوقوتورغه ممکن بولا؟ فیلیه تون صاحبی «اگر چن مکتب اسمینه لایق خصوصی مکتبلر آچارغه امکان بار ایکان، آنک بوتون کیره کلرن بیتشدروب، آنی مادی هم معنوی تأمین ایتوچی بار ایکان، مین ایسک اول اول مکتبنی آلقشلاوچی من» دی. صوگ بز «مکتب» ژورنالنده مکتب نك مالیه جهتن، چراغوراماسن هم شوکا عائد باشقه مسئله لرنی مذاکره ایته بز توگلمی؟ شول مذاکره لر بز نك «آلقشلا یاچغکنز» چن مکتب اسمینه لایق ملی مکتبلر وجودکه کیترورگه برنچی آدمولار توگلمی؟ شوندی برنچی آدمولار بولماغانده بیسنچی، اونچی آدمولار نیچوک یا صالا صوگ اول؟ یوقسه سز بردن اونچی آدمونی آنی آلا سزمی؟ یوق، سز برنچیسنده، اونونچیسندک آتلامیسنز هم آتلا رغه تله میسنده. سز مطلق، یا آکلاب، یاخود، عفو ایکنز، اتفاقی، شعور-سز، ملت نك اوطورغان بوتان کیه سز. سز ملی مکتب کیره کمی دیسنز؛ بز کیرهك دیبز. سز، خلق اوز اوزن صاقلار اوچون اوزی طرشماسن، آنی باشقه لار تله سه صاقلار، تله سه یوق، دیسنز؛ بز، خلق اوزینک ضعیف کوچی، ناچار حالی برله بولسه دا اوزی طرشسن، اوزی اویره نسن دیبز. سز خلق نك آک، اختیار و حرکتندن قاچاسز؛ بز خلق اوزی آکلاب، اوز اختیار ی برله اوزی تله گان نرسه نی اشله سن دیبز. سز،

ملتچىلار يىڭ مقدس بور چاريدىر. مکتب، مدرسه معلم، معلمه لرگه، تاتار مطبوعاتنه، تاتار ادبياتنه، تاتار ادبيلار يىنه اهميت بيرمه وچىلر، قوللارنى كىلدكلى حالده، مادى و معنوى ياردملرنى قىزغانوچىلر؛ يالغان ملتچىلر، ياخود تاتار ملتىڭ ترقى ايتونى تله مه وچىلردىر».

«سېبىريا» نىڭ بو ماطور سوزلار يىنه، البته هر كم اشتراك ايتەر؛ فقط بىز آلتون برله يازلاچق شول سوزلرگه يىنه بىر ايكى چمله آرتدورغە تيوش تابابىز: تاتارنىڭ مىلى ايتدائى مکتبلىرى بىرورگه اوندهب يازلغان مقاله لرنى باسوچى ملتچى غزىته «يالغان ملتچى در، ياخود تاتار ملتىڭ ترقى ايتوونى تله مه وچىلردىر».

محمد فؤاد.

«سېبىريا» نىڭ محروم و محرومى اوزلرى لى مکتب لرده خدمت ايتدىلر وهمانده شول ولده خدمت ايتوب ياتالار. بو كىيى اتلارغە اوزلرىنىڭ غزىته لرنده اصول جديك كىتبلرن بىرورگه اوندهب يازغان مقاله لنى باصوبدا، آكار بىر جواب بيرمى قالولارى بيوك تأسف ايتلهچك اشدر.

شولوق «سېبىريا» ۱۴۴ نچى نوميرنده بو فيليه توننى باصوبدا، ۱۴۵ نچى سنده (اوزىنىڭ آخىرگى نوميرنده) توبانده گى سوزلرنى يازغان ايدى: «صوڭ سوز اولارق شونى ايتمه كچى بولامز. تاتار ملتىڭ ياشاونى تله وچىلر؛ مکتب، مدرسه مسئله سنه، مىلى مطبوعاتقه، آرتق اهميت بيرورفرضدر. مىلى مکتب، مدرسه لرنى، مطبوعاتنى دوام و ترقى ايتدرو، چىن تاتار

ۋامبرى

(ماغو -- نىقرالوغ)

I

بله اشلەدى، ئولسه ئولگاندىر ايندى، نى حال ايتەسڭ! «ديسڭ ده اوز كنى جۇ وانوب قوباسڭ حقيقتاً ۋامبرى ايله رادلوف تور كولوغياعا المنده شوندى ذاتلاردر، كه بولارغە زمانداشلارندن فلسفه وادبيات عالمنده طالستوى، كشفيات عالمنده ئەديسسون كىيى لرنىگنه تيڭلەشدر وب بولا. بو ذاتلار همه سيدة اوزون عمر ايتد- يلىر، منسوب بولغان بىر (اوبلاست) لارنده آلدلار يىنه آلقان اشلرن، وظيفه لرن شوندى كامل ايتوب اشلەدى، اوتەدىلر، كه بولار بوتون انسانىت آلدنده «مونه بىز اشلەدك دىگەچدە اشلەدك!» دىوب كوكركلرن كىروب ماقتا.

گيرمان ۋامبرى وفات. بو خبر باشقه ياشن كىيى صوغلىدى. انور بىكرنىڭ وفات خبرن تورلى وقتده كىتوروب يالغانلاب طورغان تىليغرامنىڭ ئلى گنه غزىته لرگه يازوب اوزىنىڭ چىندن نقى ايكانن كورسه توب طورغان بو محترم ذات حقندە غى خبرن تصديق ايتمه سكه ايكىنچى، اوچنچى، دورنچى تىليغراملار ايرىك بيرمه دىلر. طوغان اوروغلار كىدن بره و ئولگان وقتده چغا طورغان كوز ياشلىرى موندى ذاتلارنىڭ ئولو ونده چقارغە قورقالار، آنىڭ اورىنه طوغمه ك ئولگاندىن آرتق زهر بولوب يورهك ئه رنى، ئه چته. «ياشاسن ياشادى، اشلېسن آرتقى

عالمنىڭ اثرلىرى ھەم اوزى يەنە دىن دقت ايله فارالور، تفتيش اينلور، آنىڭ سيكسان بر يىللىق عمرى، خدمتلىرى يەنە دىن ياكى كارور؛ بو وقتدە آنىڭ ايكى ابتدائى شاكردى بولغان بزدە بر ايكى سوز ئەيتىمى قالمىق ديدىك.

۱۱
ۋامبرىنىڭ حياتى - آرمانىوس (گرمان)
ۋامبرى جىناپلىرى ۱۸۳۲ نچى يىلدە ۋىنگرىيەدە

بر يسبورغ ولايتىدە دو-
نا - چارداغلى دىگان
آولده فقير بر عائلەدە
طوغان. ئەللە نى قدرما-
نعلر، يارلىلىق آكنا تىز-
تېيلى بر تىرىيە آلورغە
مانع بولغان؛ لىكن اول
بار مانعارغەدە قارامېچە
ياش وقتىدىن اوق فنلرنى،
خصوصا تىللىرى اوگرە-
نورگە آرتق زور عشق
ايله بىرلىگان. اول
۱۸۵۲ دىن باشلاپ دورت

يىل قدر وقت «پشت» شەرنە خصوصى معلم
بولوب خدمت ايتكان. ھەم بو وقت بعض
شرق تىللىرىن خصوصاً تورك تىلىن اوگرە نورگە
باشلاغان. ۱۸۵۶ نچى يىل بر ۋىنگرى
بارونىنىڭ ياردىمى ايله استانبولغە باروب
آندە حسين پاشانىڭ اويندە نىمەس تىلى
معلملىكى ايتكان، سوڭىدىن فؤاد پاشا حضورىدە
سىكرىتارلىق خدمتى ايله مشغول بولغان.
دورت يىل اچىدە تورك تىلىن تكمىل ايتكان،
شرق خىلقلارنىڭ اخلاق و طبيعتلىرى ايله
ياقنىدىن تاناشقان. ھەم شۇندە اوق اوزىنىڭ شىرقغە

نەسلار و بتون انسانىت آلدندە اوزلىرىن
مىندار طوتسەلار حق لارى باردى. ۋامبرى
بوتون عمرىن اسلام بىگرە كدە تورك عالمىن اوگرە-
نوگە باغشلادى. اورتا آزيا، تورك تاتارىنىڭ تىل،
تارىخ و ئەتىراپىياسى آنىڭ زمىنى ايدى. اول
خدمتلىرىنىڭ تورلى طارماقلار يەنە قاراب مشهور
مستشرق، پوبلىتسىست، سياح، اورتا آزيا-

نىڭ آغە چىغان مدققى
ديوب يوروتولە. آنىڭ
احاطەسىنىڭ كىڭلىكىدە،
خدمتلىرىنىڭ كۈبلىگىدە
قاراب آنى نى ديوب
آتاسەلار دە آتارلار، لىكن
اول ھەمەسندىن دە بىگرەك
اولوغ تۈركۈلۈغ در-
بىزگە منسوب بولغان بو
علمنىڭ، فننىڭ ايكى زور
قهرمانى حقندە بو يىردە
اوز نوبىتىدە بر نىچە
سوز ئەيتىم دىدىم.

گىرمان ۋامبرى.

ۋامبرى جىناپلىرى اثرلىرىنىڭ مەشھۇر بولماغان
انگلىز، نىمەس، ماجار تىللىرىدە يازغانى اوچون،
آنىڭ ايكى كۈب، ايكى اولوغ اثرلىرىن اوقوب فائىدە-
لانودىن ھىمىت محروم طورامىن. ۋامبرىنىڭ دىنياغە
شەرتىن طاراققان مەتبىر اثرلىرىدىن بر نىچەسى
روس تىلىدە تىرجمە ايتولگان، مېنىم مەنبەلەردە
شۇلارغىنە بولور. شۇنىڭ اوچون آنىڭ حقندە
توبلى، اساسلى بر نرسە بىرۈب بولماس.
اولوغ عالمنىڭ وفاتى آنىڭ ياكىدان تىرلۈۈدىن
عبارتىدۇر. آنىڭ وفاتى مناسبتى ايله منسوب
بولدىغى عالم - تۈركۈلۈغيا شۇلار الوغ

عائد اثرلرن نشر ایتنه باشلاغان. ۱۸۵۸ نچی یل نیمسجه تورکچه بر لغت کتابی، ۱۸۶۵ نچی یل چغتایچه - ماجارچه لغت (آبوشقه) نشر ایتکان. ۱۸۶۱ نچی یل اول وینگریه نڭ آکا- دیبیا ناوگینه مخبر اعضا بولوب سانالغان هم آنڭ یاردمی ایله شول یل ایران واورتا آزیباغه اوزینڭ بیک مشهور سیاحتینه کیتکان. بو سیاحتینه کیتهرگه ژامبرینی فی نرسه اونڭ گانن اوزینڭ سیاحتنامه سینڭ باشنده اوشبوره وشچه حکایه ایتنه: «بالا وقتهدن اوق مین چیت تللر اوگره نورگه بیک دردلی بولدم هم بعض بر نیچه شرق هم غرب تللری ایله نق اشتغال ایتدم. باشده مینم دقتمنی غرب ایله شرقنڭ بیک چوار اولغان ادبیاتی جلب ایتدی. صوکندن بو تللرنڭ بر برسی آراسنده غی مناسبتنی تفتیشلهو بیگره کده اوزمنڭ طوغان تلم - ما- چارتلی نڭ اصلن ازلو مینی قزقردیلار. ماجار تلینڭ توران تللرینه منسوب ایکانی معلوم ایدی؛ لکن بولارنڭ قایوسینه، تورک تلینمی، ئەللەلەفین و یا باشقه سینمی قارنداش اولغانی همان معلوم توگل ایدی. بو مسئله بز ماجارلار اوچون هم فنی جهندن هم ملی اینتیریسبز جهندن ایڭ قزق مسئله ایدی. بو مسئله مینم شرققه سیاحتکه چغوومه سبب بولدی. مین بو تللرنی نظری غنه توگل، عملک بلورگه، طوغریدن طوغری اوگره- نورگه تلهدم. استانبولغه کیلدم؛ مونده اوزون وقت تورکلر ایله برگه طوروب اسلام کتبخانه لرنده، مکتبلرنده تورکلر ایله برگه اوقوب چن چندن فاتناشوب یوروب، مین بر تورک گنه توگل، افندی اوک بولا آلدم.

استانبول مینی قناعتلندرمه دی. توران تللرینه، ئەتتاغرافیا سینمه، عائد تفتیشلر بر بو اورنده غنه توگه لله نوردا ی بولمادی. اورتا آزیباغه کیتدم. مونده بر ماجار یا که تورک افندی بولوب یوروگانده مقصودغه بیتوب، بولوردای کورنمه دی، برلی خلق قیافتینه کردم، بو اوکغای بولوردای بولدی»

واقعا ژامبری بو سیاحتینه رشید دیوب مسلمان اسمی آلوب ایران، اورتا آزیبانڭ عادی درویشی قیافتنده چغوب کیتدی. ۱۸۶۳ نچی یل حجدن قایتوب کیلگان حاجیلارغه قوشلوب مازندران آرقلی بالخان بوغازینه باروب، یتدی. آندان تورکمن صحراسی آرقلی خیواغه باردی. خیوا هم قو- نغزادده بر قدر وقت طورغاندن صوڭ قزل قوم آرقلی بخارا، سمرقندغه کیتدی، قرش، کرکی، میمنه لرده بولدی. هرات، مشه، طهران، آرقلی ایسه ن صاواستانبولغه قایتدی. اوزینڭ بیک موفقیتلی چقغان بو سیاحتن تصویر ایتوب مشهور سیاحتنامه لرن نشر ایتهرگه کرشدی. بو سیاحتنامه تل، جغرافیا، ئەتتاغرافیا جهتلری اول وقتقه قدر برده تفتیش ایتلمگان اورتا آزیبانی طانوغه یا کئامنیع اولدی هم ژامبری نڭ شهرتن دنیاغه طاراندی.

۱۸۶۶ نچی یل «پشت» دارالفنوننده شرق تللری نڭ پرافیسوری بولدی. آنڭ صوڭ وقتقه قدر شرق تللری، آنده تاریخ و ئەتتاغرافیا فیالارینه عائد درس لر اوقوب اوزینڭ غایت کوب، زور خدمتلرن نشر ایتوب طوردی. ژامبری اورتا آزیبا سیاحتنده علمی تفتیشلر اوستینه سیاسی، خصوصاً اول بیرده روس وانگلیز سیاستلری حقنده ده تفتیش

کوچرلگان قطعہ لر آرقلی یا کہ بعض برلرن نیمسچہ بلگان ذاتلارنڭ یاردمی ایلہ گنہ او۔ گرانگالی آلدیم.

۱۸۶۱ نچی یل آبوشقہ Abuchka اسمنہ گی مشهور چغتایچہ لغت کتابی نشر ایتدی. اول موندہ چغتای سوزلرینہ فقط ماجارچہ معنایرگان. مثاللارن نشر ایتمہ گان 8⁰ فولک ۱۱۰ صحیفہ. بو کتابنڭ پیتر بورغده ایمپیرا۔ تورنڭ عہومی کتبخانہ سندہ غی نسخہ سی حقندہ پرافیسور ژامبری Ж. М. Н. П. 1847, часть LIV, отд. III, 37—43 ده یازدی هم ح، خ، د، ط حرفلرندن سوزلرن کوچردی. هم م. نیکیتسکی امیر علی شیر۔ نوایی حقندہ (Спб. 1856) نشر ایتکان اثرندہ ص ۷۶-۷۸ ده بو کتابدن کوچرگان.

روس آکادیمیکی متوفی ژیلیامینوف-زیرنوف ۱۸۶۸ نچی یل پیتر بورغده بو کتابنی "اللغات النوائیه والاستشهادات الجغتائیه" دیوب روسچہ مقدمہ و علی شیر حقندہ ملاحظہ سی ایلہ، بتون مثاللاری ایلہ نشر ایتدی. هم حاجی سلیمان اوزینڭ "لغت چغتای و تورکی عثمانی" دیگان کتابن، رادلوف هم بوداغوف اوزلرینڭ الوغ لغت کتابلارن تالیف ایتوده مونڭ ایلہ فائده لہندیلر.

۱۸۶۷ نچی یل لپسیغده چغتای تلی حقندہ غی Cagataische sprachstuduen کتابن، ۱۸۷۰ یل اویغورتلی هم قوداتقو بیلک حقندہ غی Vigurische sprachmonumente innsbruck کتابن نشر ایتدی. ۱۸۸۵ یل شیبانی نامہ Die Zcheibaniade نی هم ۱۸۷۹ نچی یل Zeit. der deutzcen Morgen Cez mzhchaft ورنالند دیوان مخنوم قلینی نشر ایتدی.

ایتدی. سیمپاتیا هم آنتیپاتیا چهلرندن ماجار، اما ایمان (اوبیژدینیه) جهندن انگلیز بولغان ژامبری اورتا آزیاده روسیا سیاستینہ بیک ناچار قارادی، روسیا اورتا آزیاده آیاق آتلاغان صابن، آندہ روس نفوذن نعتقان صابن اول انگلیزلرنی "روس شولای ایتوب هند که ده باروب کرورئہ لی" دیوب تنبیه ایتہ طوردی. اول بو حقدہ تورلی وقتدہ انگلیزچہ یازغان نہایتسز مقاله لری هم پامفلتلیری ایلہ حقیقی روسساقوب (روس دشمانی) ایکانن کورسہ تدی. اول شول حقدہ انگلیزنڭ ایڭ مشهور تایمس کبی غزیتہ لرنده یازوی هم هر وقت شرقہ تیگان زور سیاسی، اجتماعی مسئله لرگہ طاوشلانوب طوروی ایلہ دنیاڭ زور پوبلیتیسٹ لری چملہ سینہ کردی. سیاسی، اجتماع مسئله لرنڭ ایڭ اولوغلاری ایلہ اشتغال ایتووی ده آنڭ علمی خدمت لردہ گی اشلرن بر آزدہ کیہوتمه دی؛ بلکه آنڭ تورکولوغیاغہ عائد چغاروب طوردقی غایت زور، کوب اولوغ خدمت لری بوذاتنڭ علم و فن نڭ آرماس طالماس برخادمی، و بیک زور اینیرگیا، غیرت، زور علم صاحبی ایکانینہ شهادت بیروبکنہ طوردیلار.

III

ژامبری نڭ خدمت لری -- ژامبری جنا۔ بلرینڭ اثر لری انگلیز، نیمس تللرنده یازلغان بولووی میکا آنڭ اثر لری ایلہ یاقندن طا۔ نشوغہ مانع بولغانن، آنی بتون طانووم فقط روسچہ غہ ترجمہ ایتکان اثر لری آرقاسندہ غنہ ایکانن ئہ یتکان ایدم. باشقہ اثر لری حقندہ مین فقط روس عالملرینڭ اول اثر لرنی تنقید و محاکمہ ایتوب یازغان اثر لرنندن گنہ، یا کہ

بورغ بوگرام مطبعه سنده طبع ایتلیدی.
 ۱۸۶۷ هم ۱۸۷۴ نچی یل مهسکه وده
 مامونتف بو اثرنی ایکی مرتبه رسملر وخریطه
 ایله نشر ایتیدی. تنقیدار (۱) بیرژاؤوی
 ژیدومستی ۱۸۶۵، نومر ۲:۴۳) مالیه مینیستر-
 ینڭ اشلری حقنده معلومات ۱۸۶۵، نومر ۱۱؛
 (۳) پیتربورغسکی ژیدومستی ۱۸۶۵، نومر
 ۳۱۲ ده وغیرلرده یازلیدی. تنقیدچیلر
 آراسنده ژامبرینی اصلا سیاحت ایتمگان
 کتابلارغه قاراشدروب خیالی ایله گنه چفارغان
 دیوچیلر بولدی؛ چونکه اول زمانده «اورتا
 آزی یا چندانده فرشته لر طرفندن صافلانا، آنده
 یاؤروپالیلار ایرکئله ب یوری آلمی» دیگان
 کبی اعتقاد ایتوله ایدی. روس سیاحلاری
 و آلارنڭ باشلغی بولغان خانیکوف (مونڭ
 سیاحتنامه سیده بیک مشهور) ژامبری قدر
 اش اشلرگه بولدرآ آلمادیلار.

Русскій Миръ نڭ ۱۸۷۴ نچی یلغی ۲۶،
 ۴۵،۳۷ نچی نومرلارنڭ مشهور مستشرق ومؤرخ
 ژ. گریگوریف ایله باشقلار آراسنده
 بو حقه مناظره کیتیدی. گریگوریف ژامبری
 سیاحت ایتکان دیدی، باشقلاری قارشى یازدیلار
 آخردن بو مسئله ژامبرینڭ سوزلری صوڭفی
 سیاحلار طرفندان تصدیق واثبات ایتلگچکنه
 چیشلیدی. شونده ده А. Кунъ نڭ Мате-
 ріалы для статистики Сыръ-Дарь-
 инской обл., вып. IV, ۱۸۷۵ نچی یل
 نشر ایتکان مقاله سی ایله ژامبری سیاحت
 ایتسه ده، اورتا آزیاغه باشقه سیاحت ایتو-
 چیلرنڭ بولماوندان فائده له نوب اوزینه باشقه-
 راق، بعض وقت درست بولماغان سوزلر

بولار ایله قسماً قزانده نیمسجه تل معلمی
 محترم آرکلیتسکی نڭ یاردمی ایله فائده له ندم. هم
 محتوم قلی حقنده غی سن شوراده محتوم قلی
 حقنده یازغان مقاله مده کوچردم. شیبانی نامه
 ۱۹۰۸ نچی یل میلیورانسکی آنڭ وفاتی
 صوڭنده صامویلووویچ جنابلرینڭ همتلری
 آرفاسنده ژامبرینکندن اعلا وتمام ایتوب
 نشر ایتلیدی. اوڭگی اثری هم اویغورچه
 وقودا تقوی بیلک حقنده غی کتابلارینڭ رادلوف
 تفتیشلری ایله طوغری کیلمگان اورنلارن
 اویغورچه نڭ یا کما یاش عالمی س. مالوفقه
 کورسه ندم: «بولار البته خطاء، لکن
 ژامبری خطالارغه کورگه ده کونوب
 اوشبو اشلرنی اشله مگان بولسه ایدی،
 اویغور تلی حقنده تفتیش رادلوف و آندن
 صوڭفی میللر، فونلقوقلار قولنده بو قدر
 یاخشی آچیلا آلمایان بولور ایدی. ژامبری
 اثرنده گی نهایتسن خطالار آنڭ فنی وتاریخی
 اهمیتینه ضرر بیرمی» دیدی.

۱۸۸۵ نچی یل نشر ایتدیکی تورک ملتی
 Das Turkenvolk دیگان اولوغ، قیمتلی
 اثرن فقط روسجه تنقید و قطعلار آرقلی
 کوردم. باشنده تورک لهجه لرینڭ بر برینه
 مناسبلری طوغروسنده یازغانن اوقودم.
 مونڭ آریاغنده غی کتابلاری حقنده اصلا
 معلوماتم یوق. روسجه غه ترجمه ایتلگان
 اثرلرن تاریخی ترتیبده صاناب کیته بیز.
 (۱) «اورتا آزیاده سیاحت». باشه انگلیز،
 صوڭندان نیمس تلنده یازغان بو اثربتون
 یاؤروپا تللرینه ترجمه ایتلگان، روسجه غه
 ۱۸۶۴ نچی یل ۸۵ قول ۲۹۳ صحیفه ده پیتر-

روپی ۱۸۶۹، جلد ۵، نومر ۹، ص. ۲۷۴-۲۵۳
 یازغان تنقیدی، گریگوریف نىڭ ايمپيراتور
 جغرافيا جمعيتى نىڭ Извѣстія سنه ۱۸۶۸
 نچى يىل، جلد ۴، نومر ۵، ص. ۳۰۸-۳۰۵
 یازغان مهم اثرى چقىرى. بومقاله لر، بو اثرده فنى
 بر نرسه ده بولماغانن وهر نرسه نى سياحنىڭ عادتى
 بويىچە آرتق كوتاروب، آرتدروب يازولار
 بولغانن اثبات ايتەلەر. ۋامبريگه قارشى قاتى فلم
 يوروتوچى گریگورىف مقاله سنه ۋامبرينىڭ
 اول كونگه قدر هيچ كورلمگان زور خدمتن
 تقدیر ايتوب قسماً بيگوك طوغرى سوزلر يازغان.
 بو كىتابنىڭ بزنىڭ تورك خلقن توصيف (خاراكتير-
 يزاۋات) ايتكان پرن آلدە كوچرر بز:
 (۳) اورنا آزيا مسلمانلارنىڭ آشاو اچو
 نرسه لرى طوغروسنە ۋامبرى مقالەسى
 ۋا كروغ اسۋيتاننىڭ ۱۸۶۸، نومر ۵۸.
 (۴) اورنا آزيا خلقىنىڭ ئەتئاغرافياسى حقنە -
 غى مقالەسى - Всемирный Путешествен-
 никъ دە ۱۸۶۸، نومر ۵۴۸ باصلغان. بولار -
 ينە قسقه اثرلردر.
 (۵) ۱۸۶۸ نچى يىل Записки для чтенія
 ژورنالينىڭ اون هم، اونبرنچى نومرلرنده
 Соперничество Россіи и Англии
 فى Средней Азии ديگان اثرى باصلغان.
 موندە اول هميشه اوز يولندە روسيا سياستن
 تنقيد ايتە.
 (۶) ۱۸۷۳ نچى يىل پيتر بورغە ۋامبرينىڭ
 «بخارا تارىخى» ديگان اولوغ اثرى پاۋلوۋسكى
 طرفندن ترجمە ايتلوب ايساكوف طرفندن ايكى
 جلد ۸۵ قول (برنچى جلد ۲۷۴ بيت، ۲ نچى جلد
 ۲۲۶ بيت) دە نشر ايتلدى. بو كىتاب ۋامبرينىڭ
 ايكنى قدرلى اثرلرنىڭ برسى سانالا. بخارا

يازغالاغانى معلوم بولدى. صوڭقى كونگى عالملىر
 (مثلاً بارتولد Исторія изуч. востока
 въ Европѣ и въ Россіи, Спб. 1911
 ص. ۲۲۳ دە) ۋامبرى سياحنىڭ بو كونده
 فنى وغير اهميتى قالماغان سويليلر.
 حقيقتاً ۋامبرى اول وقت ياۋروپانىڭ گوك -
 ماگوك، مڭ بر كىچە يرلرى بولغان بو اورنا
 آزيادن ئەللە نيندى واقعه بولماغان بعض
 «عجائب وغرائب» آلبوب قايتورغە تەلپ
 ياۋروپاخلقن اورنا آزيانى تفتيشكە قز قدر غە
 طر شووى ايله زور فائده ايتە آلمادى. اوشبونىڭ
 اوچون ۋامبرى سياحت نامەسن بو كون
 اوز تەلپزگە ترجمە ايتوب طور وده زور فائده
 كيتورە آلماس. مونىڭ اوستينە اول اثر آلمان
 موضوعىنىڭ زوراغينە نسبتاً غايت قسقه بولوب
 بر كانسپيكت قىيلىنن گنەدر. آكنا قاراغاندە
 تفصيللى و فنى جەتدندە مهم اثرلر بو كون
 ايندى كوب نشر ايتلدىلر.
 (۲) «Очерки Средней Азии» بو كىتابنى
 ۋامبرى بوغار يده غى سياحتنامە سينە بر قوشمتا
 ايتوب يازغان. موني مامونتف ۱۸۶۸ دە مەسكە وده
 ۳۶۲ بيت 8⁰ قولك نشر ايتدى. بو اثرده قسقه،
 لىكن ئلككى سياحتنامە نى ياخشى غنە آچا.
 موندە مؤلف سياحت ايتكان يرلر، خلقلر،
 خانلار، وآلارنىڭ سرايلارى، طورموش
 كيفيتلىرى، يانده غى ايبدهش تانارى، بخا -
 رانىڭ قزقلارى، سودا، هنر، بخارانىڭ ايسكى
 تارىخى، درويشلىر، توران، ايران خلقلار -
 ينىڭ ئەتئاغرافياسى هم، اورنا آزيادە غى ادبيات
 حقنە زمانينە كورە ياخشى غنە معلومات بېرە.
 بو كىتاب مناسبتى ايله Л. А. نىڭ ۋيستنيك ياۋ -

بی لرننگ اثرلرن اصلا کورمی، فارامی زور، زور سوزلر سویل و ن عیبلی. هم کتابننگ اصلا فنی قیمتی بولماغانن بر ایکی آیده ئهوش توش حکایه صورتند او یوشدرلغان بر نرسه ایکانن اثبات ایته. حقیقتا بو کتابده و امبری شولقدر خطالار ایکان، که حتی پادشاهلقلارنی پادشاهلقلاردن آیرماغان. مثلا، شول وقتقه قدر گریگور یفلر طرفندن نق تفتیش ایتلگان قارا خانیلار دولتی ننگ دنیاده بارلغن بلمی.

Очерки и картины восточных нравовъ (۷ نچی یل ۸۰ قولده پیتربورغه ۲۸۰ صحیفهده نشر ایتلگان. بو کتابده یوغاریدهغی Очерки سی کبی بر نرسه بولسهده مونگ آندهغی کبی علمی رهک نرسه لر اصلا قاتشدرلماغان؛ هیچ بر فنی مقصد تعقیب ایتمیچه، فقط یاؤروپا کوزنگ مسلمان شرقینی طانتو (احتمالکه آلارننگ او قووینه قزق بر نرسه بیرو) مقصدی ایله قلیگه آلتغان نرسه لدر. مونگ مسلمان شرقیننگ اچکی وطشقی یاقلاری آچق کار تینلارده کورسه توله. اوی اچی، عائله، خاتونلار، آشاو اچو، کیف، تمه کی، مونجه، اوقو، مکتب، معارف، بهیره، حاجیلار، درویشلر، باب عالی، کاروان، بازارلار، مسلمان یرنده خرستیان ویؤریلر، مسلمان تیپلری، مسلمان سلطانلاری، مقاللر، بو کتابدن قطعهلرنی توبانده کوچرور بز، و امبری بو کتابنی سیاحتندن کوپ صوگ لرنی ۱۸۷۶ نچی یلده یازغان. مونده کوبرهک آناتولی تورکلری، ایرانیلار تصویر ایتوله. اوقورغه قزق، شرق خلقلارینک طورموشلارن ایگ

تاریخینه عائد بو قدر تفصیلی اولوغ اثر بو کونگه قدر چقغانی یوق. بو اثرنده و امبری بخارا تاریخن اوزی بارغان وقتدهغی خان مظفر-الدین گه قدر گیتوره هم تورک تاریخینه و آننگ چنگز، تیمور، شیبانی خان کبی قهرمانلارینه عائد اوزیننگ فکرلرن سویله ب بتره، اورنی کیلگان صاین بزننگ طبیعت اخلاقیزغه عائد اوزیننگ فکرلرن ئه بتمی کینمی. برنچی مآخذ- لرنی کورگانچی و امبریننگ بو اثری ایله بایتاق فائده لاندق. لکن برنچی مآخذلر، صوگهی توبلیرهک اثرلرنی کورگانندن صوگ بو کتابننگ اهمیتی "قزق کتاب" اولوبقنه قالادر. بو کتاب حقدده روس تلنده بایتاق تنقیدلر بار: ۱) وایسنیک یاؤروپی ۱۸۷۳، نومر ۹، جلد ۵، ۱۸۷۴ ده جلد ۵۱

۲) Сынъ отечества, ۱۸۷۳, نومر ۱۹۱, ۳) گولوص ۱۸۷۳ نومر ۲۰۴, ۳۵۵ لرده یازلغانلار. لکن آراده ایگ فائده لیبسی ۴) گر- یگور یف-ننگ معارف نظارتی ژورنالنده (Ж. М. Н. П. 1 873, № 11, часть 170, стр. 105 137) یازغان مهم مقاله سی در. اورنا آزیات تاریخنه ایگ اشانچلی عالمردن بولغان گریگور یف و امبرینی تل بابنده کوبوک احترام ایته هم چغتای و اویغور تللرن اوگره- نوده آنی الوغ استاذ صانی؛ لکن تاریخ بابینه کیلگач بر نرسه بلمی طورغان بر مدعی، ماقتانچق ایکانن اثبات ایته هم بیک عدل اولارق و امبریننگ بزننگ تاریخیزغه بیک سطحی غنه فاراون هم تاریخیزغه عائد دنیاغه چقغان ایگ مشهور اثرلر، مثلا دوخسون، دیوکین، بالادیا، پوت-

ياکه آنک اثرلری حقنده اولوغراق عالمرلنک نيقدر تفتيش و تنقيدلرن اوقودوم ايسه، بولارنک بارسندن قالغان تاثر شولدر، که ؤامبرى هيچ بر وقتده آلدينه آلغان فنن توبلى، اساسلى ايتوب يرينه يتکرور اوچون جنت-کلهب، تفتيشلر ب طوروچى بر عالم رادلوف، طومسون، ميللر کبيلر، ئەتناغرافيا بابنده آريستى، تاريخ بابنده گريگوروف، بارتولد کبيلرنک هيچ برسى ايله ده تىکلشه آليدر. اول بر مسئلهنى فقط فنى اهميتى اوچون توگل، بلکه تيزرهك آندن بر نتيجه (выводъ) چغارور اوچون تفتيش ايتنه، اگر تفتيش ايتوب اولگورمه سه اوزينک اونکن اوي، فکرى ايله حل ايتوب اوز مقصودينه قوشارغه، تلهوچى بر متفکر ايدى. شونک اوچون ؤامبرى ميکا تورکولوغيه عالمينک رشيد قاضيسى بولوب تصور ايتوله. اول عمومى بر فائد حکمنده ايدى. اگر ؤامبرى جنابلرى آلدينه جيولغان نهرسه لر ايله فناغتل نوب تيزرهك بر عمومى نتيجه چغارورغه آشغوچى بر ذات بولميجه، فقط واق مسئله لرگه بيرلوب آلا رنى غنه جنتکلر وچى بر كشى بولسه، الله بله بوتورکولوغيه عالمى اوزينک بو كونگى حالينه كيله آلور ايديمى. ؤامبرى تورک عالمن انسانيتنک اولوغ تفتيشکه محتاج بولغان بر واحدى (едина) سى، يا ؤروپانک ايتنه گنه طورغان ايک آياوسز بر قهرمان ايكانن دنياغه بلردى، تورک تلن اوزينک بورونقى ماضيسى ايله برگه، تللر آراسنده ايک نق تدقيقه محتاج بوتل ايتوب چيوب توينه ب کورسه تدى، يا ؤروپا

کوبسى حقلى اولسه ده بعضلرن آرتدر براق يازغان بر اثردر. آرا ده شناسى مرحومنک «شاعر ئولنمىسى» ديگان كاميديه سيده ترجمه ايتولگان. مونک ايله مسلمان تورک يرنده اويله نو اشى نيقدر ترتيبسز، معنا سز ايكانن کورسه ته. مونک حقنده روس تلنده (۱) گراژدانين ۱۸۷۷ نومر ۹ ص. ۲۳۸-۲۳۵ ده (۲) Знание ۱۸۷۶ نومر ۱۱، ص. ۱۳-۵۲ وغير بعض اورنلارده تنقيدلر يازغان. شرق طورموشى ايله آز آشنا كشيلىر يازغانى اوچون تنقيدلر توبلى توگل. لکن مينم اوقودوم قراننک دوخاونى آكاديميا كتبخانه سى نسخه سنه نينديدر بر كشى هر اورنده چيتكه چغاروب بيك هه يبهت ملاحظه لر يازوب بارغان؛ بزنى ياقندن بلگان كشى بولسه كيرهك.

(۸) موندن باشقه مثلا روسيا سياستى طوغر وسنده ۱۸۸۵ نچى يل تورکستانسكى ؤيدمستى ده يازغان مقاله سى كى بعض نرسه- لرن كوردم. مونک اوستينه، «تورک - تاتار مدنيتى» ديوب يازغانى بار Записки Западно Сибирск. отд. Имп. Геогр. Общ. سنه باصلدى. باشقه بلگانلر مندن نى بارى اوز بز اوچون غايت قدر لى بولغان.

(۹) Культурное движение Среди Татаръ друсскихъ يازغان مقاله سيدر. بو مقاله Гольдцигиръ نك اسلامъ سينک (۱۹۱۲) نچى يل پيتر بورغ براقها وزنشرى) آخري نه قوشلوب ص. ۳۰۲-۲۷۶ ده نشر ايتلگان. مونک حقنده روسچه تنقيد كورمه دم، لکن يخشى اثر. موندنده آله كوچرور بز. ؤامبرى نك اثرلرن نيقدر مطالعه ايتدم

آلور. آنڭ ايتكان فنى خدمتلىرى نى قدر
سطحى ومك، يوز مك قىصورلى بولسه بو-
بولور، لىكن آنڭ توركولوغيا تارىخىندى
اورنى مونڭ سېىندىن قىشايماس.
احمد زكى.

ايله بولار (ياكه عموما مسلمان شرقى) آراسىندە
особенность كورنوب طورغان خاصه
نڭ نرسە ايكانن آچدى؛ مونى گرمان وامبرى
كېى بيوك اينىرگيا، زور علم ايبەسىگنە اشلى

ابتدائى مکتبلردە اوقوتولا طورغان فنلر هم آلارنڭ پروگراممىسى.

هر بر جملەنڭ نېچە سوزدن مركب ايكانن،
شا كىرلرندىن صورى بارور. بالالار ئىتكان
جملەلىرى نېچە سوزدن مركب ايكانن آڭلاغىچ
هم سوزلردىن كلام (جملە) تركيب قىلا بىلگىچ،
معلم سوزلرنى طاوشلارغە بۇلدرە باشلار؛ بو-
نڭ اوچون دىخى ايكى، اوچ و دورت طاوشلى
سوزلر آلوب، آلارنى اوزى قىچقروب آچق
ايتوب، طاوشلارنى ممكن قدر صوزوب ئە-
يتور هم اوزى كېى ايتدروب شا كىرلر-
ندىن تىكرار قىلدرور. بو اصول صوتبەىزنىڭ
قارنداشلر بىز تاتار معلم ومعلمەلىرىنە ياڭاويات
بولغانلىقدىن، باشدە بو اصول ايله اوقوتقانده
نى رەوشدە تعليم تىوشلى بولغانلىغىن آڭلاتور
اوچون بىرنېچە درىنى سۇال وجواب اوزرە
يازوب كورسەتونى مناسب كورەم.
بىرنچى درىس. درىس مادەسى: كلامنى كلمە
(سوز) لىرگە بۇلدرور؛ كلمە (سوز) لىردىن كلام
تركيب ايتدرو.

درىس پىلانى: (آ) ايكى، اوچ هم دورت
سوزلى جملەلىرىنى سوزلرگە بۇلدرور هم آلار-
دىن جملە تركيب قىلدرور، (ب) شا كىرلرنىڭ
اوزلرندىن مىثاللار اويلا توب تابدرو، (ت) سوز
كلام نڭ بىر جزئى ايدىكن بىلدرور.

طاوشلارنى اويىرەتو.

كىرشو درىسلردىن صوك طاوشلار اوقو-
تورغە باشلانا. شا كىرلرنى طاوشلار بلەن
بىلشلەندرو طرىقى هميشە بىر رەوشلى بولوب
اوشبو عملياتدىن عبارت بولادر: (۱) سوزنى
طاوشلارغە بۇلدرور (ايرتدرو) (۲) طاوشلاردىن
سوز تركيب قىلدرور (۳) طاوشنىڭ باصمە علا-
متى (حرفى) ايله بىلشلەندرو، (۴) طاوشنىڭ
يازما علامتى (حرفى) ايله بىلشلەندرو (۵) الفبا
كتابتىدىن سوز وجملەلىرى اوقوتو.
حاضر مىذكور تىرىنىات حقندە اوز تىر-
تېلىرنېچە يازابىز.

سوزنى طاوشلارغە اويىرتدرو: اول شا-
كىرلرگە كلام (جملە) لىرنىڭ سوزلردىن، سوز-
لىرنىڭ مىد و طاوشلاردىن مركب ايكانچىلىكلرن
آڭلاتو، صوكرە ايروم طاوشلارنى اوقوتورغە
كىرشو كىرەك بولادر.

معلم ايكى ئىلك كلامنى كلمەلىرگە بۇلدرور؛
اوشبونىڭ اوچون معلم مىثال ايتوب ايكى، اوچ
و دورت سوزدىن مركب جملەلىرى آلور هم آلارنى
آچق ايتوب و سوز آلارلارندە ممكن قدر طو-
قتالوب ئەيتور، صوكرە شولوق جملەلىرىنى اوزى
كېى ئەيتدروب شا كىرلرندىن تىكرار قىلدرور،

آکلاغاچ، اوچ سوزدن مرکب بولغان
جهلر آلور.

معلم: «شا کرد... کتاب... اوقی...»
جهله سینى اوزى ئه يتوب، شا کردلر، مین
نیندی سوزلر ایتدم، ئه ینوگز؟
شا کرد: «شا کرد... کتاب... اوقی...»
دیدگز.

معلم: «شا کرد... کتاب... اوقی...»
دیگانه مین باری نیچه سوز ئه یتدم؟
شا کرد: «اوچ سوز ئه یتدگز»
معلم: «نیندی سوزلر؟»

شا کرد: «شا کرد... کتاب... اوقی...»
معلم: «اؤلگی سوز نیچک؟»
شا کرد: «شا کرد»
معلم: «ایکنچی سوز نیچک؟»
شا کرد: «کتاب»

معلم: «اوچنچی سوز نیچک؟»
شا کرد: «اوقی»

معلم: «اؤلگی سوز نیندی؟ ایکنچی
سوز نیندی؟ اوچنچی سوز نیندی؟ دیگان
سؤاللر ایله ئه لی بر، ئه لی ایکنچی شا کردینه
خطاب قیلوب صورار، یا که سؤاللرینی تور-
له ندرور اوچون آقتق سوز نیچک؟ باشغی
سوز نیچک؟ اورتادهغی سوز نیچک؟ دیوب
صوراشدرور. شا کردلر هر بر ئه یتلگن
جهله لر ننگ نیچه سوزدن مرکب بولغان-
نلارینی آکلاغاچ، آلارنگ اوزلرینه اؤل
ایکی، آنک صوکنده اوچ سوزدن مرکب بولغان
جهله لر اویلاب ئه یتورگه قوشار.

معلم: «شولای، شا کردلر، بر تورلی جهله
لر ئه یتوب، آلارنی سوزارگه بؤلدک. حاضر

درس بیروننگ طریقى: معلم «آت آرا»
جهله سینى اوزى ئه يتوب بارچه شا کردلرینه
خطاب قیلوب «شا کردلر، مین نیندی سوز-
لر ئه یتدم، ئه یتوگز؟ (شول آراده معلم بر
قیوراق شا کردینه اسمی بلهن خطاب قیلوب:
یه، حسن، سین ئه یت؟)
شا کرد (حسن): «آت آرا» دیدگز.

معلم شولوق جهله نی برنیچه شا کردندن تکرار
قیلدرور.

معلم: «آت... آرا...» دیگانه مین باری
نیچه سوز ئه یتدم؟ یه، محمود، سین ئه یت؟
اگر محمود بله سه باشقه لارندن صورار؛ آلا-
ری ده نیچه سوز ایکانن ئه یته آلماسه لار،
اوزی تاغی شول جهله نی سوز آلارلنده ممکن
قدر طوقتالوب تکرار قیلور. یه بر سندن،
نیچه سوز ئه یتدم دیوب صورار.

شا کرد: «ایکی سوز»

معلم: «نیندی سوزلر؟»
شا کرد: «آت... آرا...»

معلم: «اؤلگی سوز نیچک؟ ایکنچی سوز
نیچک؟ دیگان سؤاللر بلهن ئه لی بر، ئه لی
ایکنچی شا کردینه خطاب قیلوب صورار، یا که
سؤالینی اوشبوره وشچه تورله ندرور: آقتق
سوز نیچک؟ باشدهغی سوز نیچک؟ ایکی سینى
بری آرتندن برینی تیز تیز ئه یتسه گز نیچک
(نیندی جهله) بولور؟

شا کرد: «آت آرا.»

معلم ایکی سوزدن گنه مرکب تاغی بره
جهله آلوب مذکور ره وشچه ئه یتوب صورار-
شدرور. صوگره ایکی سوزلی جهله لرنگ ایکی
سوزدن مرکب ایکانچیلکارن بالالار یاخشی

غی سوز نیندی؟ آفتق سوز نیندی؟»
شا کرد: «باشدهغی سوز «بز»، اورتا-
دهغی سوز «سابق» آفتق سوز «اوقبیز»
معلم: «بارچه کزده آیاق اوره طور کز،
قوللار کزنی توشر کز، حاضر اوطر کز. شولای
ایتوب بو کون بز جهله لرنی نرسه لر گه
بولدک؟»

شا کرد: «بو کون بز جهله لرنی سوز لر گه
بولدک.»

معلم: «سوز لردن کیری نرسه جیدق،
ترکیب قیلدق؟»

شا کرد: «جهله لر جیدق.»

معلم: «بالالار، حاضر ئه يتو کز ایندی،

جهله زورمی؟ سوز زورمی؟»

شا کرد: «جهله زور.»

معلم: «جهله نرسه لردن جییولا؟»

شا کرد: «جهله سوز لردن جییولا»

معلم: «شولای بولغاچ، سوز نرسه ننگ بر

ئولوشی بولوب چقا؟»

شا کرد: «سوز جهله ننگ بر ئولوشی بولوب

چقا.»

آخری بار.

حی الدین قر بانعلیف.

سزنگ آرا کزدن بره رکز ایکی سوز لیکنه بر
قسقه جهله ئه يته آلماسمی؟ ئه نه، شا کرد لر ننگ
برسی: «فار یاوا» دیوب ئه يتسون.

معلم: «فار یاوا» دیگانه نیچه سوز بار؟

شا کرد: «ایکی سوز بار»

معلم: «نیندی سوز لر؟»

شا کرد: «فار... یاوا»

معلم: «بره رکز تاغی بره جهله تابمادیمی؟»

بر شا کرد: «آت چابا»

معلم: «بوسوز لرنی بارچه کزده تکرار قیلو کز!

شا کرد لر: «آت چابا» دیوب تکرار ایته لر.

معلم: «تاغی بره مثال ئه يتو کز.

شا کرد لر: «بز اوقبیز»

معلم: «سز ایکی سوز لی جهله لر

ئه يتد کز؟ ایندی، حاضر اوچ سوز لی

جهله لر ئه يته آلماسمی؟ فایسکز بر مثال

تابار؟

بر شا کرد: «بز سابق اوقبیز.»

معلم: «بو جهله ده نیچه سوز بار.»؟

شا کرد: «اوچ سوز»

معلم: «نیندی سوز لر؟»

شا کرد: «بز... سابق... اوقبیز...»

معلم: «باشدهغی سوز نیندی؟ اورتاده.

مشهور رهك مدرسه لر بز حالندن.

نتیجه لرینه هم شاهد بولاچقبز.

مکتب - مدرسه لر بز ننگ صو کفی اوز گارشی

بر نیچه وقتلاردن بیر لی پسقوب - پسقوبقنه

تیشوب کیله لر ایسکان، قزان، اورنبورغ،

اوا هم باشقه بیرده گی مدرسه لر ننگ شا کرد.

مدرسه لر بیز ننگ طور موشنده کوبدن توگل

زور اوز گارشلر بولوب کیندی.

مکتب - مدرسه لر عالمنده بولوب اوتکان

واقعهلر گه کوبدن توگل همه بزده شاهد بولدی.

کیله چک ۴ - ۵ یل اچنده شول واقعهلر ننگ

هر بر اشكه كرشكانده اياڭ اوّل اينؤينتار
(سرمايه) گنى قارىلار، يعنى نيندى قوت،
نيندى سرمايه بله اشكه كر شيله ايدىكن
تيكشره لر، مدرسه پروغراملارى ترتيب ايتو-
چيلر گده بو اش كيرهك؛ آلا رغه ده بىزنڭ
بو كونىگى حالده نرسه بز بار ايدىكنى بلو
تيوش؛ شونڭ اوچون «مكتب» صحيفه لرنده
قزاندە هم باشقه شهرلرده بولغان زور راق
مدرسه لر حقنده، قسقه - قسقه غنه بولسه ده،
معلومات بىرلور گه بىك تيوش در.

بو سطرلارنى يازوچى يوغار يه ئه يتولگان
اشكه برنجى آدوم - برنجى تجربيه ايتوب
قزان نڭ هم باشقه شهرلرنڭ مشهورهك مدر-
سه لرى هم آلا رنڭ پراغراممالارى حقنده
«مكتب» ژورنالنده بر قدر معلومات لار
يازارغه اويلىدر. شوكار مقدمه ايتوب بونومبرده
قزان نڭ مشهور مدرسه لرنىن «مدرسه محمديه»
حقنده بر آز معلومات يازلدى.

مدرسه محمديه قزاندە.

بو مدرسه روسيه ده شهرتلى مدرسه لرنڭ
برى در؛ مديرى عالمجان حضرت بارودى
جنابلىرى؛ هيئت اداره سنده يگر مى له ب معلم -
مدرس بار؛ بو يىل مدرسلر ككه چاقولغان
ذوات آراسنده قزاننڭ ايكى معتبر حضرتلر -
يده بار.

مدرسه نڭ مصرفى شا كر دلردن جييلغان
۲۵۰۰ سوم، احمد باينڭ مكار جهده گى پاد -
ژور ييه سينڭ ۵۰۰۰ سومدن آرنق داخودى،
اوزينڭ دى بىر - ايكى - اوچ وقى هم
خصوصى اعانه لردن طوتولا ايمش. شا كردى
تقريباً ۴۰۰ بولا.

لرنده گى عمومى حرىكت بو اوزگار شنڭ
تيزرهك بولو وينده زور ياردم بىردى.
شا كر دلرنڭ صوڭفى حرىكتلرى حقنده سوز
كوب بولدى، له نه ده، عليه نه ده كوب يازدىلار.
بو حرىكت، نله سه طائلى بولسون، نله سه آچى
بولسون، تارىخى درست بر حرىكتدر: زمانلار
اوز گاره مدرسه لر بزه اوزگار گه تيوش، -
مدرسه لر زماناغه موافق كشىلر چغار ورغه
تيوش؛ مدرسه لر بز زمانا اوزگار يشى بله
قولغه - قول طوتونوشوب بار ماغانده آچى
حرىكتلردن قوتولو ممكن توگل.

صو طاشوب، يلغه نڭ بوزلارن كوته روب،
بعض اورنده يار بوينده غى قارالتيلارنى
بوزوب، ماللارنى آغزوب، قايسى بىرلرده
يولن اوزگار توب، آغوب كىتىدى. صو توشدى،
آستنده قالغان باصولار غه قالدون ايندروب
مه تى قالدردى؛ بونده چه چسهك، آشلق
ياخشق اوڭاچق.

مدرسه لر بىزنڭ كوبسى عادى طور موشقه
كر دىلر. صوڭفى يىللار آراسنده بولغان واقعه لر،
تجربه لر مدرسه لر بىزنڭ هيئت اداره لر ينه
ياخشىغنه قالدولقده مه تى بولدى. بو هيئت
اداره لر طاشودن قالغان مه تىنى صو قالدىلار،
سوردىلر، چه چوگه حاضر له دىلر.

بر نيچه مدرسه بز صوڭفى يىللار تجربه سينه
بناقلىنوب ياصالغان پروغراملارن بو يىل اوق
هملگه قويا رغه حاضر طورالار. برنجى آدومك
يشقنه ياكلىشلار بولغان كى، بلكه آلا رنڭده
بو طرفقه برنجى آدوملارنده ياكلىشلار
بولور؛ ضرر يوق؛ «ياكلىشوب بز اويره -
نه بز» توگلمى؟

اقتدارلى بولاچقار؛ ۲) بر مقدار روسچە حاضرلەنب آلازغە اوچيتللك كه امتحان بىرو-
وى دە مېكن بولاچق؛ يا كه ۳) عالی قسمنه
كروب ملا - مدرسلىككە حاضرلەنەچكلر.
پراغراهما توزولگانده عالی قسمنه گى
شاگردلرنى مدرسەنك اوزنده اوچيتللك امتحان-
نلاربنه حاضرلە و فېكرىدە بولغان ايكان، تىك
اول وقت بو مسئلە حل ايتلمى قالغان، حا -
ضرنده عالی قسمنه روسچە درسلىر بولاچقى،
يوقى، معلوم توگل.

درس پراغراملارى مدرسەنك طوتقان
يولبنه موافقى، بو حقدە كېلچكده يازلور،
بو اورنده ايسه مدرسە حقدە اساسى معلو-
ماتقنە بىرلىدى.

بو پراغرامدەغى مهم اورون شول، كه
بو مکتب - مدرسەدن روس مکتبلىرىنە كىرگە
امكان بار؛ ملا - معلمك بلگنە قناعتلەنمى
طورغان باش عنصرلارغە حكومت مکتبلىرىنە
كىرگەدە يول آچىلا. بو اصلاحات مکتب -
مدرسەلر بىزنىڭ ياڭا دورگە كىرە باشلاولارىنە
اشارەدر؛ اوزاق اوتىسەس، آزى - كۆبى
ترتېبلى مکتب - مدرسەلر بىز بارىدە بو پرا-
گرامنىڭ اساسىن قبول ايتەرلر دىوب امدايتولە.
«مکتب - مدرسەلر بىز پرىكاز چىك معلم
هم ملامقەغنە توگل، بلكە اوچىتللىككە
هم حكومت مکتبلىرىنە كىتوچىلرگەدە باسقىچ
بولورغە تىوش». فېكرى بو كۆنگنە چىقان
فېكر توگل: طرويسكى دەگى «مدرسە محمدىه»
نىڭ «شورا» دە باصلغان پراغرامدەدە بو
فېكر يوق توگل ايدى؛ بو فېكر مطبوعاتقەدە
كروب چىقىدى. ايندى شولوق فېكرنىڭ جدى
رەوشدە عملگە قويولون آلغە بر آدوم
سانامېچە مېكن توگل.

بو مکتب - مدرسەدە بو يىل ياڭا پلان
هم ياڭا پراغرامما بلە اوقوتاقچلار؛ مکتب -
مدرسەنك اصلاح قىلنغان پلانى شوناردن عب-
رت: بو مؤسسە ۳ قسمنى مركب: ابتدائى
قسم - اوقومدى ۶ يىل، رشدى قسم - اوقوم
مدتى ۶ يىل، عالی قسم - اوقومدى ۳ يىل.
باشقە مدرسەلردەگى كىبى آيروم «اعدادى»
قسى قالدرامغان؛ مدرسەگە ياقن طورو -
چىلاردن بر ذات بو حقدە «روسلارنىڭ تو -
بەن، اورتا، يوغارى مکتب دىوب يورتلىگان
پلانلارى بوبىنچە بىزدەدە بارى ۳ كنه قسم قالد -
رىلوب، رشدى بلە اولگى اعدادى برگە قو -
شلىدى» دىدى.

پراغرامدەغى اصلاحات دىخىدە مېمىرەك:
ابتدائى قسمنىڭ پروغرامى شولاي ترتېب
ايتلىگان، كه آنى بتورگان شاگردلر ۱) شو -
لوق مکتب - مدرسەنك رشدى صنفلارىنە
كىرە آلاچقار، يا كه ۲) آنى بتروب دنياغە
چىقاچقار؛ ابتدائى صنفلارنىڭ صوڭقى
ايكى سەنەنە آلازغە سوداگە متعلق معلو -
مات بىرىلەچك. (صحبىت ايتدىكم ذات شا -
گردلرنىڭ بايتاغى رشدى صنفلارنى بتورور -
بىرمەس سوداگە طوتونولارن، شولارغە اوز -
لرىنە كىرەگەك معلومات بىروب چىقارو
تىوش ايدىكن سويلەب، «شول احتىياجنى او -
تەر اوچون اوستدە ئەيتلىگان رەوشچە تر -
تېب ايتلىدى» دىدى). ۳) ابتدائى قسمنى
بىرگاچ شاگردلرگە حكومت اورتا مکتبلىرىنىڭ
توبەن صنفىنەدە كىرگەمكان بولاچق، چونكە
روس تلى ابتدائى ۳ نچى صنفدىن اوقوتولا با -
شلا ناچقدر.

رشدى قسمنىڭ پروغرامى شولاي ترتېب
ايتلىگان، كه آنى بتروچىلر ۱) معلمك ايتەرگە

آمریقادە اییو تربیه‌سی

۹ نچی نومیردن قالغانی.

IV

بالالار مکتبیدن قایتقاچ دخی آتالاری برله
 برگه اشکه یابوشالار. هه‌زر ایندی آتالاری
 قایتقان بیرگه شورپالی، اینلی فاینار آش
 حاضرلیلر. کیچ ساعت ۶ ده آتالاری قایتا.
 اول کون بویی اشلهب آروغان، جالقان
 بولسه‌ده، اییوگه قایتقاندە کیچکی غزیتەنی
 آلوب قایتورغه اونوتماغان بولا. استهل تیره-
 سینە عائلەنک پنه همه اعضالاری جییولا. ایر
 (آتا) خاتونینە (آناغە) کوندزگی خبرلرنی،
 ایشوتکان بلگانن سویلی، کیچکی غزیتەنی
 اوقی. بالالار شونده طیکلاب طورالر. سویله-
 نگان، اوقولغان نهرسه لر آراسندە مهم مسئله-
 لر بولسه، آش یانندە اوق آتسا برله آتسا
 آراسندە قزو، قزو مباحثه لر باشلانا. سوز
 بالالار آکشارورلیق نهرسه حقندە بولسه،
 کوب وقتندە آلارده اوز فکرلرن ئه‌یتوب
 قویالار. بالالارنک هر بر مداخلەسی آتا آنا
 طرفندن بیک اعتبار ایتولە، هر وقت آلاغه
 تیوشنجه، ئلوغ کشیلر برله سویله‌شکاندای
 جواب بیروله.

— آشدن صوڭ طاباق، صاوت جووالار.
 بو اشنی آتا برله بالالار باشقارالار، آتاده
 بیک آروماغان بولسه آلاغه بولوشا، اشله‌شه.
 لکن آشدن صوڭغی وقتنی کوب وقت آتالار
 اورامدە، قابقا توبندە، اییو آلدندە اونکاره-
 لر: آنک بر قولندە کچکنە بالا، بر قولندە
 غزیتە، بولا. زورراق بالالارنک فایسی بره‌و.

لری شونده، آتالاری یانندە ماتاشالار، فایسی
 بره‌ولری اوز تیکندە شلری برله برچیتنە رک
 جییولوب دو کیتروب اوینیلار. کوب وقتندە
 کورشیلر برگه، بر قابقا آلدینە جینالوب
 توری غزیتە خبرلری طوغر وسنە سویله‌شه،
 صوراشه، غزیتە لردە گی توری مسئله لر حقندە
 فکرلر بیان ایتوشه لر. جماعت اشلرن محاکمه
 ایتە لر. ساعت ۸ لردە هر کم اییولرینە طارالا-
 لار. بو وقتە یەش بالالارنی یوقلارغه یانقر-
 لار. عائلەنک باشقه اعضالاری دخی اییوگه،
 بولمەگه جییولالار. اورام طورموشی اییو اچینە
 کره: اییودە بالالار آراسنە او یون، کولکی،
 اوقو، یازو، ئلوغلار آراسنە شولایوق توری
 او یونلار یاکه جدی سوز و مناظرەلار، کتاب
 اوقولار باشلانا. بو وقتندە آتالار، کوبرەک
 مکتب بالالاری یانندە ماتاشالار: آلارنک
 اوقولارن صوراشا، یازولارن قاریلار،
 مکتب دە کون بویینە نیلر بولغاننی سویله‌ته لر.
 حاصل مکتب بالالاری نک کونلک اشلرندن
 خبردار بولورغه، کونلک طویغولرن سبزه‌رگه
 طروشالار. بواشکه شولایوق آنالارده قاتوشا-
 لار. ساعت ۱۰-۱۱ یینو برله اییو اچندە گی
 همه کشی یوقلارغه یاتا. شونک برله بر
 کونلک عادی طورموش تمام بولا.

بو، آمیریکا خلقی نک کوبرەک قسمی نک
 طورموشی. آمیریکا هنر، صناعت و سودا
 اشلری نک ایک ترقی قیلغان دنیانک بر

بولسون آنا برەر آخرت دوستی برله سرله- شوب، سویله شوب او طرا طورغان بولسه، بو قول بیرشولر، اوبشولر شول قدر جعلی چغا، که حتی سویله نه طورغان سوزده ازولوب طورلمی. شول طریقہ بالا آناسن بیک سیره کورب اوسه. آنا بالانک نه روحی ونه جسمانی طورموشن، هیچ برسنده، بر جهتنده بلمی. آنا برله بالا بر برسینه تمام یات کشی بولوب کورنهلر. بالانک یوره گنده آناغه، آنانک یوره گنده بالاغه محبت دیگان نهرسه نک اسمیده، ایسیده بولمی.

بالانک آتاسینه کیلسهک، اول ایندی کوب وقتده بالاسن آطنه سینه بر مرتبه کوررگه ده بوشامی؛ اول مشغول. آنا، توگل بالاسن، خاتوننده بیک سیره کوره، آلاغه بیک آز سویله شوب او طرورغه طوغری کیله. آلا اییکوله ب بر وقتده بالا حقنده تیوشنچه، کیره گنده سویله شه آلییلار. آنا بالاسن، بالا آناسن بلمی.

اوچنچیلرنک طورموشی حقنده سویله ب طوررغده حاجت یوق دیوب بلم. آلا رده فی بالا تر بیه سی بیلگولی ایندی - بختسزدن البته بختسز طووا.

بو صوگفی اوچ تیپ عائله آمریکاده کوب بولسه ده، بارلغن برگه جیغان دده البته با - شده کورسه تلگان تیپ دن عدد جهتندن آز چغاچق. شونک اوچون آمریکاده اورتا تیپ عائله بولورغه فقط برنجی لرگنه حقلی. چونکه آندیلار آمریکا خلقی نک اییک کوبی. بو بر طرفی. ایکنچی جهتندن - صوگفی اوچ

کیسه گی، اییک زور کسبی ده فابریک وزاؤود - چیلیق بولغان لقدن اول خلقی ده شول فابریک وزاؤود اشچیلری سانالا. شونک اوچونده آمریکایا طورموشن بیان اینکانه، آنک توری جهتلرن کورسه تکانده اورتا حاللی بر اشچینک کونک طورموشن آلوب یازونی موافق کوردک.

باشقه مملکتلرده گی کبی آمریکاده ده یوغاریده یازلغان طورموشقه تمام باشقه چه کون اونکاره طورغان آق سویهک، آریستا - قراتلار، آلتون لاری، میلیار دلاری برله دنیا - فی کومرک تاج سز «کاروللار» هم ئله نیندی بختسز لکرینه فارشی اشلاب طابقانی آشارلا - رینه ده جیتمی طورغان، طارلقه کون کوروچی فقیرلرده بار. البته بولارنک طورمشلاری تمام باشقه. بالا تر بیه سینده تمام ایکنچی یول برله بارا.

برنجی و ایکنچیلری نک اییولری - سرایلاری خادم و خادمه لر، اشچی، صوچی، معلم و معلمه لر، مربی و مربیه لر برله طولو بولا. بالا طوغاندن باشلاب کشی قولنده اوسه. بوندای عائله لرده آنالار بالانی طوغری کیلسه کونینه فقط ایکی وقت غنه کوره لر: ایرته بر، کیچ بر. بالانی یوقلارغه یانقاندن هم یوقودن طورغاچ آناسی برله کورشدیره لر.

بو بیک اوستهن گنه بولا، بالا مربیه برله برگه کروب آناسینه قول بیره، آناسن اوبه، عادتده آناسیده، ئله نیندی مهم (؟) اش برله مشغول بولماسه، بالانی اوبه. کورشو شونک برله تمام ده بولا.

بالا کرگانن کیره ک ایر و کیره ک خاتونلاردن

۵۰ صوملا رغه توشه. البته كيلورى آيغه
۱۰۰ صومدن آرتماغان كشى ۵۰ صوملا رغه
توشروب آشچى خاتون آصرى آلمى. ايبو
اچنده گنى واق - تيبهك اشنگ همه سنده
اوزلرى، آتا، آنا هم بالاچاغا برگه له شوب
اشلرگه مجبور بولالار.

بو ايبو اچنده گنى اشلر اوچون خد -
متچى طوتماو مجبوريت تحتنده گنه اجرا ايتو -
لسه ده بالا تربيه سى اوچون بونگ ئلله نيقدر
اهميتى بار.

برنجى: بالا يه شده نوك اشكه اويره نه، بر
عائله نك راحتى اوچون هر اعضانك برگه -
له شوب اشله وى، هر قايسى نك بر تيگز
اشكه مداخلة ايتوى نك كيره كلنگن توشونه.
ايكنچى: ايبوده «خادم» و «خادمه» ديگان
ئلله نينداى توبه ن درجه لى كشيلىر نك بولما -
وى، آنا آناسينك «خواجه» لق ايتووين
كوررگه طوغرى كيلماوى بالانى عوام رو -
حنده تربيه قىلا، اول يه شده نوك هر كم نك،
كيرهك اير و كيرهك خاتون بولسون تيگز حقو -
قلى انسان و گراژ دان غنه ايدوكن بلوب اوسه.
اوچنچى: مربيه نيقدر ياخشى و نيقدر
معلوماتلى بولسه ده آنا تربيه سن بيره آلمى.
نينداى مربيه ده آنانى آلماشدرا آلمى. مربيه
بولماغان عائله ده آنا برله بالا آراسنده چيت
كشى طورمى، شونك اوچونده بالا آناسن،
آنا بالاسن تپوشنچه بلوب اوسه. آنا بالا -
سينك نينداى روحه تربيه له ننگان بلوب
كيل چك ده شوكار حاضرلك قىلا.

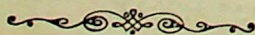
آخري بار. حليل ابوالخان.

تپنى عادى عائله تپنى ديوب ئه يتوب بو -
لمى. شوكار كوره آلا معتدل عائله طورموشى
اوچون مثالده بولورغه ياراميلار.

برنجى ايتوب بيان ايتولنگان عائله طور -
موشى فـاـبريك و زاؤوده خدمت ايتوچى
اورتا حاللى اشچيلرگه گنه مخصوص ديوب بو -
لمى. آمر يكاده باشقه كسب برله كون كورو -
چى خلق آراسنده ده بونداى طورموش نك
چن توب صنفلرن اوچر اتوب بولا.

ايبو اچنده گنى اشده چيت كشى خدمتى
برله فائده له نمه و ياغندن قاراغانده عالى مکتب
بتركان حتى دو قتر، آدؤافات، معلم و باشقه -
لارنك طورموشلار يده شوشى تپك كه كره لر.
اورتا مکتب تمام ايتوب طورموش قه كركان
ئلله نيقدر اينتيلليگينت لر حقنده سويله ب
طوررغه ده حاجت يوق ايندى. آلا شوشى
تپك نك برنجى پروبالى اعضالارى ديورگه
يارى. بولارنك هر قايسنده ايبو اچنده گنى
اشنى خدمت چيسز باشقارالار.

آمر يكاده اورتا درجه لى خلق آراسنده
آش - صو حاضرله رگه آشچى خاتون، ايبو
اچن قاراب طوررغه آصراو كى بزنك بيرده
يوق غنه حاللى كشيلىرگه ده ممكن بولغان، ايبو
اچى خدمتچى لرن طوتماو غه سبب آمر يكاليلار -
نك اوزلرى نك تله مه ولرنندن توگل. آلا بيك
تلى لرده، لسكن ممكن توگل. چونكه بونداى
ايبو اچى خدمتچيلرى آمر يكاده غايتده قيمت
يوروتيله. مثلاً نيويورقه ده آشچى خاتون وظيفه،
آشاو، اچو، طوروون حسابلانغانده آيينه

تەن درىسى.

۹ نچى نومردن قالغانى

كىلورگە ياراھى. كۈلمەكلرى منظم توروب قويغاندىن ياڭاغىنە ئالغان، چالبارنىڭ تىزگۈز- لرى قاپچىقلانمىغان، بىلكە ياڭاغىنە تورودىن ئالغان، ازلىرى ياڭا تىگۈچىدىن قايتقان كىكك آچىق بىلنوب طوروغە كىرەك. بو درسكە چىققاندا شا كىرەك ياق بىلەن اوزن باشقىلارغە سويدورورك، جماعت آلدىنە كىرسىگە شول حالنچە باصىرب قوپارغە طوغرى كىلسە هيچ بر نىرسەسى بىلەن يوز قىزارماسلىق بولورغە طورشغە كىرەك. درس وقتىدە ئىللەنپىدى ايسىلر چىغاروب هوانى بوزماس اوچون اويوق، چىلغاو واچكى كىيولمىرىنىڭ تىمىز بولويىنە صولك درجە غىبىرت ايتەرگە تىيوش. درس وقتىدە شا كىرەك اوزن يالغىز كىشى دىوب توگل بىلكە شول كىتەلەنىڭ بر كىسەگى دىوب بىلورگە كىرەك. يالغىز اوزىنىڭ، ئەيتلەنگان حرىكتلرنى درىست ياصاوى بىلەن قىناعتلەنىمى وشونى معلم وپاقار اوچىلارغە كورسە تورگە طرشوب صىفدىن چىغو، عمومى انتظامنى بوزودىن بىك صاقلا- نورغە تىيوش، شا كىرەك اوچون قومانداننىڭ اخبارىە قىسمىدىن اشكە كىرشو ياكە اجرائىيە- سىدىن صولك يوقلاب طرو زور كىمچىلكىدر. يالغىز اوزىنىڭ توگل، بوتون هيئتنىڭ بىغشى بولوون تىلەوى بورچى بولغانلىقىدىن كوزىنە كورنگان ايدەشلىرىنىڭ حرىكتلرنى دائىما كوزلەب طورورغە تىيوش. اون باشىن معلم

شا كىرەكلىرىنىڭ تەن درىسى وقتىدە غىرە تىلىك، تازالقلارنى كوزدىن قاپچىقماو معلمنىڭ بىرنچى وظيفەسى بولغان شىكىللى، آلازنىڭ تىش، طرىناق، اوست و آياق كىيولمىرىنى تازارتا طورغان اشچو- تىقەلارنى، صابون تاستىماللارنىە حتى مىندەر وادىياللارنىە قدر دقت ايتىدە تەن درىسى معلمىنىڭ اشىدر. درس وقتىدە تطىقاتدىن زىادە تىرىقات بىلەن وقت اوزدرو، بروك موضوع اوستىدە بىك اوزاق قالو معلمنىڭ صاقلا نورغە تىيوش بولغان نەرسەلەرنىدر. درىنى ساعىتكە ياخشى تقسىم ايتە آلو معلمنىڭ مەھارىتىنە تابعدر. بو درىنى ساعىتكە تقسىم طوغرى بىسىدە كىلەچكە معلملەرگە يول باشى كورسە تىلور. معلملەرنىڭ بو درىنى بر كىرە كورگان بولولارى موفىقتلرنىە زور سىببىدر. شونىڭ اوچون دارال معلمىنلر بولغانغە قدر جاينى «تربىيە بىدىنە قورصلارى» آچىلسە بو فننىڭ آرا بىزدە انتشار ايتويىنە كىوب ياردەمچى بولور ايدى.

۷

تەن درىسىدە شا كىرەكلىرى. انتظام بو درىسنىڭ اساسى بولغانلىقىدىن شا كىرەكلىرىنىڭ هيچ بىرىدە انتظامنى بوزاردى بر نەرسە بولورغە تىيوش توگل. كىيولمىرى مەكىن قدر ھەمەسى بر توستە، هيچ بولماسە كۈلمەكلرى بر توستى بولورغە كىرەك. بو درسكە هيچ بر شا كىرەكلىرى، باش، پىت، قول كىرلى خالدا

شیکلی بر آمر بلوب آگما هیج فارشمی بوی صنو هر شا کردنک وظیفه سی در. شا کردلر «حاضر اول» قومانداسینی امامنک نمازغه کرشکانده گی «الله اکبر» ی شیکلی بلوب آندن صوگ سویله شو، چینکه فاراو، کولو شو قصور لقلارنی توزه توب ماناشو، شیکلی اشلرده بولنما سقه تیوش. بولار تهن درسن بوزا طورغان نهرسه اردر. بودرسنک آرتقلقلار رندن برسی رسمیتکه اویره تودر. شونک اوچون درسدن طشده اوزندن هیج آیرماسز حتی بعضاً بر نیچه جهندن اوزندن کیمده بولغان بر ایبده شینه درسده آنک آمر بولووی بلهن برده قارشیلق کورسه تهمی اطاعت ایتو درسنک برنجی شرطلر نندندر. درسنک مهم اساسلار نندن برسی ده، جدیت در. درس وقتنده شا کردلر ننگ جدیتسزلکنری زور کیمچیلک سانالا. معلم اویره تکان وضعیتلرینک قابل تطبیقلارن حیات خارجه گه تطبیق ایتو، شا کردلر گه توشکان وظیفه در. اوزن تازا طوتو، ره تیکه کیترو اوچون کیرهک بولغان اشچوتکه و باشقه اسبابینی معلم ننگ صور اوینه حاضرلهب تورو شا کردلر ننگ اهمال ایتمه سکه تیوش بولغان نرسه لرنندندر.

اونباشی.

اسمندنده آگلاشلغان کبک تهن درسنده اون کشی گه باش ایتلوب قویلغان شا کردگه اونباشی دیلر. اونباشلاری معلم طرفندن تعیین ایتلر. آلا هر وقت اوز قول آستلارنده گی اون کشی دن مسئوللر. هر درس باشنده گی بارلاماده معلمگه ایبده شلرینک اسملرن کاعده گه یازب بیرو، درسده بولماغانلارینک نی اوچون

کیلمه دکلرن طور ی سویلهو بولارنک باشلیچه وظیفه لرنندندر. اون کشینک اچنده گی معلمنک سویلهون، حرکتن باغشی یاصی آلمغانلاردن ینه اون باشلاری مسئوللر. چونکه آلا معلمنک تعریفن هر کشیدن آرنق طگلاغاننک صوکنده ایبده شلری اول حرکتنی ییاصاغانده آلا رنک یاگلشلا رن فاراو وتوزه توبلهن موظقلدر. بالطبع درس وقتنده اونباشلرینک درسز، یوقلاب طور ولاری عفو اولنمی طورغان برکیه چلکدر. اونباشلاری غایت اویاو، جیتز بولو رغه کیرهک. معلم بولارنی نق طوتارغه تیوش. آزارقغه اوزینک وظیفه سنده اهمال ایتکان اونباشی بولسه، آلا ر ایچون زور جزا صایلغان اونباشی لقدن عزل ایتوب یرینه ایکنچی نی تعین ایتهرگه تیوش. شا کردلر ننگ همه سی ده اونبا شیلق وظیفه سن کورو اوچون آلا رنی تیز تیز آلا شدرورغه کیرهک. اونباشلاری درس وقتنده ایبده شلرن توزه تو، آور حرکتلرده آلا رغه یاردم ایتو بلهن مشغول بولد یغندن اوزلرینه اول حرکتلرنی ایبده شلری بلهن برگه ییاصارغه طوغری کیلمی. ایبده شلرینک خطالارن قوی بلهن تورتوب توزه تو، آلا رغه آور سوز مته ی تو، کوکللرن رنجیده ایتو اونباشلارینک بیک صاقلانورغه تیوش بولغان نرسه لرنندندر. اونباشلارینک کیوم صالوم جهندن باشقه ایبک شلرندن آیرماسی یوقدر. آطنه سینه ایکی درس بولغانده بش درسده بر اونباشی آکوشد یرلسه قش بویینه همه شا کردا اونباشیلق وظیفه سن کورگان بولور.

قوماندالار.

تەن درسندە معلم نىڭ شاگردلارگە برەر
 وضعيت آلدىرۇيا كە آلغان وضعيت دن چىغارۇ
 اوچون سويلەنگان معين سوزلر يە قوماندالار
 دىيولە. هر بر قوماندالار «اخبار يە» «اجرائيە»
 اسملرى بلەن ايكي گە آيورلادىر. تورلى
 نەرسەلر اويلاپ تىك گنە طورغاندە شاگردلارگە
 نىندى وضعيت باصاللاچاغن اخبار ايتكىن
 بولمىگە «اخبار يە» شول حركتنى اجرا ايتەرگە
 بيورغان بولمىگە «اجرائيە» دىلر. بولار كوبرەك
 سوزنىڭ كيسەگى بولا. بو كيسا كلر طاوشنىڭ
 طورى - طون - بلەن يىغشى آيرىلورغە تيوش.
 اخبار يە قسىمى آشقىمى آچىق، صوزب ئەيتىلە؛
 اجرائيە قسىمى ايسە باصاللاچق حركتكە قارى.
 بعض حركتلر بولا، كە آلارنى تيزلك، جانليلق
 بلەن يا صارغە طوغرى كىلە. موندى حركتلردە
 قوماندانلار اجرائيە قسىمى قوت بلەن ئەيتلە
 وينىقدر شدتلى ئەيتلسە باصاللاچق حركتنىڭ
 قوتى دە اول نىستىدە بولا. مثلاً: راختدە طورغان
 شاگردلارنى حاضر اول وضعيتىنە كىتورورگە
 تەسە «حاضر - بول!» قومانداسىنى بيورگە
 كىرەك بولا. بو قوماندانلار «حاضر» ى اخبار يە
 «اول» ى اجرائيەسى در. حاضر اول وضعيتى
 شدت بلەن اجرا اولنورغە تيوش وضعيتلردن
 بولغانى اوچون «حاضر» نى ھەمە ايشتورلك
 آچىق و صوزب «اول» نى شدت بلەن كىسكىن
 ئەيتورگە كىرەك. معلم نىڭ تەن درسندەگى
 موفقىتى قوماندانلار اجرائيە قسىمى ئەيتە آلورۇ
 ايلە متناسب در. بعض بر حركتلر بار، كە آلارنى
 شدت ايلە يا صاب بولمى، غايت آقرنلق، آورلق
 بلەن يا صارغە كىرەك بولا. موندى حركتلر

قومانداسىنىڭ اجرائيە قسىمى حركتكە قاراب
 آقرون آور ئەيتلورگە تيوش. مثلاً: «طوبوق
 كوتار!!» «آياقلارنى - بوك!!» قوماندالار
 ينىڭ «كوتەر» «بوك» بولغان اجرائيە قسىملىرى
 آقرون، صوزوب، كوى بلەن ئەيتلورگە
 تيوش. شدتلى، كىسكىن حركتلر و آلارنىڭ
 قوماندالارى شاگردلارنىڭ اعصابىنە تاثير ايتە،
 شوڭا كورە آندى حركتلر آراسندە بوندى
 يوشاق، لطيف قوماندالى حركتلر بلەن آلارنىڭ
 كوكللرن طابوب آلورغە كىرەك بولا.

قوماندالار بلەن حركت بر برسەنە موازى
 كىتەرگە و مساوى بولورغە تيوش. قوماندانلار
 اجرائيەسى ئەيتلور بىتكەن شاگردلار اخبار يە -
 دە ئەيتلگەن حركتنى يا صاب بىتكەن بولورغە
 تيوش. شولا يوق اجرائيە دن اول حركتكە
 باشلاودە بو درسنىڭ زور كىچىلەكلرنىندىر.
 معلم افندى، انتظام بوزلماسن اوچون
 تيز حركتلرگە آقرون، آقرون حركتلرگە تيز
 قوماندالار بىرودن صاقلانورغە تيوش. قوماندالار
 نىڭ اخبار يە سن اجرائيە سندن آيرىما و چىلىق دە
 زور كىچىلك سانالا. قوماندانلار اخبار يە سن
 اجرائيە سندن آيرو اوچون هر حركتنىڭ
 قومانداسندە اخبار يە بلەن اجرائيە آراسى صزق
 (—) بلە آيرىلور كورسە تلىدى. اجرائيەلر -
 نىڭ شدتلىسنە، اورندن آيرو اوچون دە
 شدتلىلرنىڭ آخريىنە بر ندا علامتى (!) آقرون
 و صوزب ئەيتلە طورغانلارنىڭ آخريىنە ايكي
 ندا علامتى قويدى (!!). صوزو مقدارى
 حركتىنە قاراب در. ارتق آنسەن هر معلم حر -
 كتنىڭ نىچەك ايكانلىگىن كوزى بلەن كورگىچ
 شوڭا قاراب صوزار.

حبیب زینى.